

Fórizs Sándor

A határőrség ügyeleti jelentései 1950-ben

DOI 10.17047/HADTUD.2018.28.2.126

A publikáció a határőrség 1950. évi központi napi ügyeleti jelentéseit dolgozza fel a Magyar Nemzeti Levéltár dokumentumai alapján. Bemutatásra kerül a határőrség általános helyzete, szervezete, vezetési okmányok. A napi események csoportosításából megismerhetjük a legfontosabb történéseket, a fegyverhasználatokat, a műszaki záron és az ahhoz tartozó aknamezőn bekövetkezett tragédiákat, a szomszédos országokkal fenntartott kapcsolatot. Az anyag statisztikai adatok alapján értékeli a műszaki létesítmények eredményességét.

A Honvéd Határőrség,¹ amelyet 1945 elején alakítottak meg, 1950. január elsejével a honvédség alárendeltségéből az Államvédelmi Hatóság szervezetébe került. Ezzel létrejött az Államvédelmi Hatóság Határőrség és Belső Karhatalom. A szolgálati okmányok között ettől a naptól jelennek meg a határőr parancsnokság ügyeleti jelentései,² melyek a bekövetkezett napi eseményeket rögzítik.

Publikációmban az 1950-es évben keletkezett napi jelentési okmányokat mutatom be. Az anyagok érdekességét az a tény adja, hogy a nap végén, a következő nap elején, a budapesti parancsnokságon összegezték a 13 határőr zászlóaljtól beérkezett információkat, alapvetően tájékoztatási jelleggel. A friss hírek sokszor még nem tartalmazzák az esetleges későbbi kivizsgálások eredményeit, viszont bekerültek olyan adatok is, melyeket talán később már nem szerepeltettek volna. A gépelt okmányba akár hetekkel később is kézzel beírták az új, módosító szempontokat (például „kivizsgáltuk”, „hazaárulás történt”, „az ausztriai szovjet hatóságok visszaadták”, „két nap múlva elhunyt a kórházban”, „nem volt határsértés, hanem áttévedés” stb.).

A bekövetkezett események sokfélesége tükrözi a határőrizeti munka összetett jellegét, a személyi állomány minőségére és a vezetés rendjére is bepillantást enged, a háttérben megjelenik az ország politikai helyzete, kapcsolata a szomszédos államokkal.³

1 Fórizs Sándor: A határőrség megalakulása, valamint tevékenysége az első években (1945–1950). Magyar Rendészet XV. évfolyam, 2015/6. szám, ISSN 1586-2895, 89–102. p.

2 Ezek a dokumentumok a Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1950. év 35–38. sz. kódjelzésű dobozaiban érhetők el.

3 Vö. Fórizs Sándor: A határőrség megszervezése és működése, 1945–1956. In: Őrzők, vigyázatok a határra! Határvédelem, határőrizet, határavadások a középkortól napjainkig. Szerk: Pósnán László –

A határőrség általános helyzete

Azokat az általános körülményeket, melyek között a határőrség ebben az évben tevékenykedett, jól érzékelteti az 1950. december 13-án aláírt éves jelentés,⁴ amelynek tárgya: *Évi beszámoló a Határőrség és Belső Karhatalom 1950. évben végzett munkájáról.* Január elsejétől Kajli József kezdte irányítani a szervezetet, majd Piros Lászlónak adta át a vezetést. Tekintettel arra, hogy az év folyamán az országos parancsnokságon nagyszámú osztályvezetői és főosztályvezetői váltás történt, a módosítások biztosan nem járultak hozzá a szervezet irányításának megszilárdításához.

A határőrség szervezete az adott időpontban, az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) közös parancsnoksága alatt a következőképpen alakult:

- parancsnokság (4 főosztállyal és 19 osztállyal);
- 13 határőr zászlóalj;
- 39 század;
- 192 őrs;
- 33 határrendészeti kapitányság;
- egy tisztiiskola;
- egy tisztos iskola;
- 1 kutyatelep.

Az év folyamán 4071 határsértőből 3616 főt (ebből a határforgalmi szervek 795 főt) fogtak el. Osztrák és jugoszláv szakaszon 395 büntetlen határsértés történt, (kifelé 194 esetben 322 fő, befelé 66 esetben 73 fő). A helyi lakosság segítségével 131 főt állítottak elő.

1950 januárjában alakult a felderítő osztály, a zászlóaljknál pedig április 30-ától működtek felderítő csoportok, amelyek 1014 hálózati személyt foglalkoztattak és 50 esetben tettek át ügynököt az államhatáron felderítési céllal.

Politikai megbízhatatlanság miatt 504 fő tisztet és tiszthelyettest eltávolítottak, 20 magasabb beosztású vezetőt leváltottak, kitétek a rendszerből. 600 főt küldtek tiszti iskolákra. Január elsején a teljes tiszti létszám 481 fő volt, decemberben 1047 fő. Tekintettel az alacsony képzettségre és a sok „kiemelésre”, a tiszti létszám emelkedésével arányosan nem nőtt a végzett irányító munka színvonala.

38 hazaárulás történt. [Ez volt a katonák külföldre (főleg Jugoszláviába) szökésének akkori megfogalmazása.]

A szervezet alapvető problémái a jelentés szerint:

- Gyenge a kiképzés.
- A tiszti és tiszthelyettesi állomány alacsony képzettségi, felkészültségi színvonala.
- Gyenge minőségű, kevés a felszerelés.

Veszprémy László – Boda József – Isaszegi János. Zrínyi Kiadó. Bp. ISBN 978 963 327 560 3, 2017. 555–608. p. Továbbá Fórizs Sándor: A határőrség első feléve belügyi alárendeltségben. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények. XIX. évfolyam. HU ISBN 978-615-00-0454-9. 2017. 233–242.p.

4 MNL HOP XIX-B-10 39. sz. doboz I/5 tárgykör 3. folyószám.

- Nem kielégítő hálózati munka. (A felállított felderítő szerveknek még nem volt elég idejük a munkájuk beindítására.) Ugyanakkor az embercsempész csoportoknak az osztrák határtól a fővárosig nyúló mélységi működését a rendszer nem tudta felgöngyölíteni.)
- Együttműködési problémák a mélységi rendőri és államvédelmi szervekkel.

A határórség és a határon átjutni szándékozók tevékenységének legmeghatározóbb objektív befolyásoló tényezője az aknamezővel ellátott, közel 800 kilométer hosszú műszaki zár⁵ az osztrák és a jugoszláv államhatáron, melyet a honvédség műszaki erői létesítettek, és az 1000 kilométer nyomsáv, melyet a határórség épített ki. Az ügyeleti jelentések meghatározó arányát is az ehhez kapcsolódó események teszik ki.

1951. 1. 16-ai dátummal található egy létszámjelentés (aláírta Piros László áv. vezérőrnagy, címzett Farkas Vlagyimir áv. őrnagy.), cím nélkül.⁶ Ezek szerint: a határórség létszáma 22 618 fő, ebből hivatásos állományú 2771 fő, tényleges (azaz sorkatonai) 19 847 fő. A hivatásos határőrök származás szerint megoszlása:

- munkás-származású 1399 fő;
- paraszt-származású 1083 fő;
- értelmiségi-származású 52 fő;
- egyéb 237 fő.

A sorkatonák arányai:

- munkás-származású 7915 fő;
- paraszt-származású 10 738 fő;
- értelmiségi-származású 135 fő.

A határórség összlétszámából a Magyar Dolgozók Pártjának (MDP) tagja 4122 fő, MDP-tagjelölt 1145 fő, ami az összlétszám 23,3%-a. Az adatokból látszik, mennyire fontos mutatónak számított a párttagság kérdése és a társadalmi (ti. a munkás, illetve paraszt) származás.

A napi jelentések

Az 1950 előtti időszokról, amikor a határórség még a honvédséghez tartozott, nem találtam egyetlen napi jelentést sem. Az okmányokon „Államvédelmi Hatóság Határórség Főparancsnokság” a fejléc. A gyűjtőkben a 16-os példányszámok szerepelnek, legalább ennyi jelentésnek kellett naponta készülnie. Nyilvánvalóan a különböző szerveknek napi rendszerességgel megküldtek tájékoztatásul, illetve jelentésképpen példányokat, de az anyag elosztót nem tartalmaz. Az első alkalom dátuma 1950. január másodika, hétfő. (Vasárnaponként nem készítettek összefoglalót.) Az év utolsó anyaga a december 30-ai keltezését viseli, ami egy szombati nap. A levéltár 1950.35-38. számú dobozai negyedéves bekötésekkel tartalmazzák az ügyeleti okmányokat.

Az első időszakban még – valószínűleg megszokásból – a „honvéd” a használt megszólítás, majd átállnak az „áv. hőr.” (államvédelmi határőr) alkalmazására.

5 Sallai János: Egy idejét múlt korszak lenyomata: a vasfüggöny története. Fixl Renáta (szerk.) Budapest, Hanns Seidel Alapítvány, 2012. 326 p.

6 MNL HOP XIX-B-10 39. sz. doboz I/5 tárgykör 5. folyószám.

Az okmányok fő tagozódása, a napi jelentés szerkezete

A napi jelentések a jugoszláv viszonylat eseményeivel kezdődnek. Ez magában is mutatja, a déli irány lett a határőrizet legfontosabb területe annak ellenére, hogy ebben az évben a csehszlovák államhatáron volt a legtöbb határsértés (bár azok alapvetően csempészettel és rokonlátogatással függtek össze). Politikai jellegű, meneküléssel összekapcsolható események többnyire a déli és a nyugati határon történtek.

1. *A jugoszláv irányban* összefüggő csapatfigyelési rendszer működött, mely az optikai eszközökkel belátható mélységig mindent felderített és jelentett. E figyelési adatokkal kezdődtek a napi anyagok, majd az elfogások és büntetlen határsértések, az ezek nyomán bevezetett intézkedések, határrendsértések, személyek átadása-átvétele, végül az aknarobbanások következnek. A figyelőrendszer eredményeit kínos pontossággal, a legapróbb részletekbe menően rögzítették. (Ilyen információk például a jugoszlávok járőrtevékenysége, ezek felszerelése, kiképzési foglalkozások, szolgálati gépjárművek mozgása, ünnepeik-rendezvényeik; az államhatár műszaki megerősítésével összefüggő túlololdali munkák, őrsök építése, magasfigyelők, tüzelőállások, hírvonalak, betonbunkerek létesítése; gazdasági munkák folytatása.) Összességében nincs semmi, ami a folyamatos csapatfigyelés elől rejtve maradhatna. (A dolog természetesen kölcsönös, hasonlóan viselkedik a jugoszláv határőrség is.) A túlololdalra vonatkozó hangvétel nagyon ellenséges. Érdekes megjegyezni, a jugoszlávok folyamatosan nagy számban toloncoltak ki szovjet állampolgárokat, illetve olyanokat, akik még a régi Oroszországban születtek. A kitoloncolás sokszor okmányok nélkül, vasúton, többnyire Kelebián keresztül történt. Ezek a személyek gyakran a két világháború között kerültek ki az országba és most valamiért meg kívánnak szabadulni tőlük. Egyszerűen vonatra rakták őket és átküldték hozzánk, a határőrség pedig az ÁVH budapesti központjába kísérte az érintetteket. Sok az átdobált személyekkel átküldött propaganda-anyag (például „Sovinizmus és Haza”, „Marxizmus–leninizmus a jugoszláv felszabadító háborúban”, „Rajk per”, „Magyar Szó”). Július 29-én, Babócsa községben, a főutcán különféle propaganda-anyagokat szórtak szét (például „Akik nem tudják mi fán terem a szemérem”; „Széljegyzetek a Budapesti pörhöz”; „A Jugoszláv Kommunista párt harca az új Jugoszláviáért, népuralomért és szocializmusért”; „Beszámoló a Jugoszláv Kommunista Párt V. Kongresszusán”; „Jugoszláviának a Biztonsági Tanácsba való választása alkalmával”).
2. *Az osztrák államhatár* eseményei a jelentések második fejezete. Belső felépítése hasonló az előzőhöz, de hiányoznak a folyamatos figyelési eredmények.
3. *A csehszlovák viszonylatról* szóló adatok.
4. *A szovjet államhatár.* Erről a területről jó, ha havonta két-három adat bekerült az ügyeletre. A szovjetek olyan mértékű határőrizetet létesítettek, hogy az kizárt szinte minden átnyúló mozgást.
5. *A román államhatár.* A viszonylat relatíve ritkán szerepel, főleg személyek áttévedésével, kölcsönös visszaadásával, esetenkénti csempészettel, rokonlátogatással.

6. *Csapaton belüli események.* Ez is egy igen érdekes fejezetnek minősült. Általában a rendkívüli történések, fegyverhasználatok, balesetek, szökések adják belső tartalmát.

Havi összesítés egy esetben található a januári hónapról. Ennek adatai az alábbiak:

- Az összes határsértő száma 455 fő volt. Ebből elfogás 355 fő (186 kifelé, 165 befelé).
- A környező államoktól visszakaptunk 57 magyar állampolgárt, mi egy személyt (egy román katonát) adtunk át. Az általunk januárban elfogottak között volt 41 cseh, 12 román és 4 osztrák állampolgár.
- Büntetlen határsértés történt 46 (43 kifelé és 3 befelé).
- Hét államvédelmi határőr szökött ki, 6 fő a közszegi zászlóaljtól.
- A legtöbb határsértés az osztrák sávban történt.⁷

Aknarobbanások a jelentésekben (szeptember)

Minden egyes napi anyag tartalmazza az aknarobbanások helyét (az őrsök megnevezésével) és az esemény valószínűsített okát. Próbaképpen kigyűjtöttem a szeptember hónap adatait. Összesítéseket az okmányok nem tartalmaznak. Feltételezem, hogy ez a hónap már nem volt igazán aktív időszak a határőrizetben. Két viszonylatról (osztrák és jugoszláv) van szó, máshol nem létesítettek műszaki zárat. Ezen a két államhatáron a határőrizet jellegét, módszereit teljes egészében meghatározta az aknamező. Minden e létesítmény körül forgott, ehhez igazodott a járőrrendszer, a nappali és éjjeli ellenőrzések, karbantartás és végül az egyik legveszélyesebb feladat, a felrobbanant eszközök pótlása.

Osztrák és jugoszláv viszonylatban szeptember hónapban összesen 163 aknarobbanás történt, valamennyi állattól, esetleg nem tudták megállapítani az okát. Azonnal szembetűnik, hogy a közel 800 kilométeres vonalon határsértőtől származó működést egy esetben jelentettek.

A rendszer hatékonysága kérdőjeleződik meg ezen adat esetében. A robbanást követően a legközelebbi járőrnek a helyszínre kellett sietnie az okok megállapítására. Ez valójában sokszor csak nappal volt lehetséges a látási viszonyok és a gazzal benőtt terület gyakran áttekinthetetlen volta miatt.

A legveszélyesebb kérdés a felrobbanant eszköz pótlása volt. Ehhez a tevékenységhez rá kellett menni az aknamezőre. Az aknapótló járőrök külön kiképzést és pénzületi kiegészítést kaptak.

Akinek már volt dolga a nyomsvonalon nyomok kivizsgálásával, tudja, hogy esetenként sötétben, lámpafény mellett, esőben, nagy szélben, fagyott talajon, milyen bizonytalan ez a tevékenység. Amennyiben nem maradtak a helyszínen a felrobbanant állat darabjai, sokszor csak találgatni lehet. (Mindezek miatt a fenti adatokat magam is bizonyos fenntartásokkal kezelem.)

7 MNL HOP XIX-B-10 1950. év 35. sz. doboz, I/3. tárgykör 1. folyószám.

A műszaki zár megítéléséhez további bekövetkezett eseményeket is figyelembe szükséges venni a nevezett hónapból. Az előző információk között nem szerepel, hogy szeptember elsején a zalaegerszegi zászlóalj Kútfej őrén, két honvéd, Fekete István és Ferenczi Ákos a műszaki csoporttól a telepítés közben bekövetkezett aknarobbanás zavarát kihasználva Jugoszláviába szökött. Tettüket hazaárulásnak minősítették. Ebben az időben a műszaki zár építésén még 400 fő honvéd dolgozott, akik nem tartoztak a határőrség állományába.⁸ Szeptember hetedikén, az osztrák határon egy hatméteres deszkalapot találtak a műszaki záron. Ez sikeres áthaladásra utal, az akadály leküzdésének tipikus módszere volt és amennyiben kifelé irányult a határsértés, úgy valószínűleg várták és segítették az illetőt(ket), hiszen senki sem cipelt egy deszkát kilométereken keresztül. Nyolcadikán Horvátzsidánynál 5 fő polgári dolgozó műszaki zár tisztítása közben aknarobbanástól megsérült. 16-án aknarobbanás történt telepítés közben a halasi zászlóalj Karapanca őrén, a honvéd műszaki csoport tagjának a robbanás „*az egyik karját levitte*”, amint a jelentés fogalmaz. 23-án aknarobbanástól, amelyet nyúl okozott, nyomsáv ellenőrző járőr könnyebben megsérült a Pornóapáti őrön. 25-én szintén a Karapanca őrön Jugoszláviából befelé szökő határsértő felrobbant a műszaki záron, az akna jobb lábfejét leszakította. A kivizsgálás szerint magyar állampolgár, aki ezek szerint korábban elhagyta az országot és most a szüleihez jött haza titokban. (Ő az egyetlen személy, aki ebben a hónapban határsértés elkövetése közben sérült meg az aknamezőn.) 27-én aknarobbanástól, amelyet nyúl okozott, a nyomsávos határőr könnyebben megsérült a Pornóapáti őrön.

Az előzők mellett szeptember 4-én, Kunbaján egy rendőr őrzető szökött ki Jugoszláviába, ami szintén hazaárulásnak minősült. Szentgotthárdon 9-én két fő határőr tűnt el (a jelentésben kérdőjelesen hazaárulást írnak) és történt még a hónap során két könnyebb fegyveres sérülés.

Amennyiben az aknazárral rendelkező két viszonylat hatékonyságát szeretnénk értékelni, az akna segítségével elfogott egy határsértőre bőven jut a mérleg másik serpenyőjében negatív történet.

Sérülések a műszaki záron

1950. január elseje és december vége közötti időben, egy év alatt az ügyeleti okmányokban 35 olyan aknarobbanást találtam, amelyek embertől származtak. Megoszlásuk a következő:

A) Hat esetben határsértéshez kapcsolódnak az alábbiak szerint:

- ❖ 09. 25. Halasi zászlóalj Karapanca őr, befelé jövő személy felrobbant, az akna jobb lábfejét leszakította, elfogták.
- ❖ 10. 02. Aknarobbanás, zalaegerszegi zászlóalj, Ritkaháza őr, két fő határsértő közül az egyik az aknamezőn megsérült, de mindketten kijutottak. A kivizsgálás szerint egy nő és egy férfi volt az elkövető. A műszaki záron vértócsa, ruhamaradványok maradtak.

⁸ MNL HOP XIX-B-10 1950. év 37. sz. doboz I/3 tárgykör, folyószám 1. Napi jelentés, szeptember 1.

- ❖ 10. 09. Aknarobbanás, Dávidháza őr, a határsértő aknára lépett, jobb lábfejét leszakította, majd másik aknára is ráesett, bal lábszára, háta, arca sérült meg.
- ❖ 10. 16. Halasi zászlóalj, Lúdvár őr, a személy aknától megsérült, elfogták.
- ❖ 11. 29. Rédcis őr, a határsértő az aknarobbanástól megsérült, de kúszva kijutott. A robbanás helyén egy csőre töltött pisztolyt, 14 db töltényt és véres ruhadarabokat, szétszakadt gumicsizmát találtak.
- ❖ 12. 05. Határsértő sérülése aknától Ágfalva őrön, hatan mentek rá az aknamezőre, az első négy kijutott, az ötödik alatt felrobbant az akna.

B) Két esetben a műszaki akadályon dolgozó karbantartó civil munkás (összesen hat fő) sérült meg.

C) Meghalt két robbanástól egy honvéd és egy határőr:

- ❖ 08. 24-én a pécsi zászlóalj Izabellaföld őrén, Kiss Sándor honvéd műszaki munkavégzés közben.
- ❖ 10. 24-én a győri műszaki szakasz állományából Szilvási Sándor államvédelmi határőr műszaki munkálatok közben aknarobbanástól elhunyt. Rajka közelében a műszaki záron magas fűben dolgoztak, ez okozhatta a problémát.

A napi jelentésekben szereplő eseményeknek gyakran vastag dossziék formájában jelentkezik a folytatása. Természetesen ezek feldolgozására, már csak terjedelmi okok miatt sincs lehetőségünk, de tegyünk egy kivételt a különlegessége miatt. Az aknamezőn elhunyt Szilvási Sándor határőrt valaki feljelentette halálát követően, hogy a robbanást szándékosan okozta, öncsonkítás céljából, csak „túl erőse” sikerült a cselekmény. A feljelentő személye nem derül ki az okmányokból, magának a feljelentésnek a célja sem. Talán a helyi vezetés így próbált kibújni egy számításba jöhető felelősségre vonás alól, amennyiben szabálytalanságokat állapítana meg a kivizsgálás. Esetleg az állam egyetemleges felelősségét és a lehetséges kártérítést kívánták elkerülni. A levéltár egyik dossziéja tartalmazza a Budapesti Központi Katonai Ügyészség Államvédelmi Kirendeltsége 12 anyagát, melyek közül az egyik az esettel foglalkozik „Határozat” címmel.⁹ Az okmány az alábbiak szerint fogalmaz: (Szilvási Sándor hór.) „... ellen tett feljelentést, hogy Rajka község határában, 1950. október hó 24-én aknaellenőrzés közben aknára lépett, mely rajta – robbanás folytán – halálos sérüléseket okozott – s mindezt abból a célból követte el, hogy a szolgálati kötelezettségének teljesítésére végképpen alkalmatlanná váljék, – /Ktbtk.¹⁰ 50.§. /1/ bekezdésébe ütköző és a /2/ bekezdés második rendelkezése szerint minősülő öncsonkítás büntette/ a Kbp.¹¹ 138.§. első bekezdés értelmében – büntetőbírószági üldözésre elegendő alap hiányában félreteszem.” „... Sem... parancsnokát, sem más harmadik személyt büntetőjogilag, vagy fegyelmileg felelősségre vonni a kizárólag csak az elhalt elővigyázatlanúsága folytán keletkezett halálos kimenetelű baleset miatt – nem lehet”. A határőr mezőgazdasági dolgozó édesanyja levélben kérte a határőrség vezetését, hogy fia temetési költségeit vállalják át és részére, munkaképtelenségére tekintettel

9 HOP XIX-B-10 40. sz. doboz III/1 tárgykör 1. folyószám. Határozat. „Tárgy: Szilvási Sándor volt áv. hór. elleni ügy.”

10 Ktbtk. = katonai büntetőtörvénykönyv

11 Kbp. = katonai büntető perrendtartás

havi ellátmányt biztosítsanak. Felmerül a gondolat, miért nem járt ez a juttatás automatikusan ilyen tragédiáknál?

D) A további 25 robbanásnál (több esetben kettős sérülés történt) az áldozatok szolgálatban lévő határőrök, illetve műszaki munkákat, zárépítést, aknatelepítést végző honvédek voltak. A körülmények a legkülönbébbek (két esetben felriasztott nyúl robbantotta fel az aknát, kivizsgálás közben az aknamezőre lépéskor következett be a baleset, telepítési hibák, aknapótlás közben történt valami baj, elvesztette az egyensúlyát és rátenyerelt egy aknára stb.). Igen sok esetben nem áll a rendelkezésünkre több információ, az okok nem tűnnek ki a jelentésekből, lévén ezek nem kivizsgálási, hanem napi összefoglaló okmányok. Az ekkor bekövetkezett 29 sérülésből a dokumentumok 14-et súlyosnak, 13-t könnyűnek és 2-t közepesnek minősítenek. Lássuk két súlyosnak minősített besorolások leírását! A gyűrűspusztai őrsön (Pécs) „... Szabó Lajos műszaki honvédek aknatelepítés közben akna a lábát térdén felül leszakította” (08. 14.). „... Baráth János áv. hőr. aknarobbanástól súlyosan megsérült, bal kézfeje és jobb kéz hüvelyk és mutatóujja leszakadt.” (06. 28.)

A fenti adatok alapján nincs kétségem: szakmai okok nem indokolták egy robbanó műszaki zár létesítését, fenntartását. Az a kapott eredmények szerint nagyobb veszélyt jelentett a saját állományra, mint az átszökni akarókra. Az éves hivatalos összefoglalás is jelentős számú eredményes átjutást ismer be, melynek tükrében megkérdőjeleződik a létesítmény értelme. A határőrizet, határrendészet által alkalmazott eszközök, technológiák alkalmazásának hatékonyság, célszerűség vizsgálata akkor és most is fontos kérdés (lenne).¹² A műszaki zár jelentőségéről igen érdekes, őszinte megállapítást tartalmaz az 1950. évi május hó 18-án és 19-én az ÁVH Határőrség hadműveleti értekezletén készített jegyzőkönyv: „A műszaki akadály, drótkerítés, aknazár segítségével elfogás nem történt” (mármint az év májusáig négy és fél hónap alatt).¹³ „Felvétel: Budapest, 1950. évi május hó 18-án és 19-én a Sztálin út 70. tanácstermében, az ÁVH. Határőrség hadműveleti értekezletén.”

Néhány statisztikai adat

A határőrség helyzetének megismerését segítheti néhány adat-kigyűjtésem, melyek összegzését többnyire az eredeti dokumentumokban nem találtam:

- Balesetben meghalt (például magasfigyelőből kizuhant stb.) 5 fő.
- Öngyilkosságot követett el 13 határőr (köztük államvédelmi százados is).
- Öngyilkossági kísérlet: 3 eset.
- Vízbe fulladt szolgálatban vagy szabadidejű fürdőzők 6 ember.
- Halálos fegyveres baleset következett be 10 esetben.
- Könnyebb, vagy súlyosabb sérüléssel járó fegyveres baleset történt 34 alkalommal.

12 Ritecz György: Gondolatok a konferencia kapcsán, avagy megoldás-e a kerítés (kerítés-e a megoldás)? Határrendészeti Tanulmányok 2016/2. 52–58. p.

13 MNL HOP XIX-B-10 39. sz. doboz I/5 tárgykör 7. folyószám „Hadműveleti értekezlet jegyzőkönyv”.

Különösen a két utóbbi kategória leírásainál keletkezik az emberben az a meggyőződés, hogy ekkor még igen alacsony szintű az állomány kiképzettsége, szolgálati fegyelme. Nincs egy szilárd rezsim a fegyverek kiadásával, kezelésével kapcsolatban. Igen sok esetben következett be például vértlen lövés, súlyos problémákat okozva. A tisztí és tiszthelyettesi állomány, melynek ezen a téren az események megelőzésében döntő szerepe van, nincs a helyzet magaslatán, illetve még nincs ilyen kiforrott állomány. Ezt a tényt külön igazolják a lövészeten és a szabadidőben történt tragédiák, amikor a sorkatonák fokozott felügyelet alatt kell, hogy legyenek, vagy egyáltalán nem lehet náluk fegyver. Sok őrsön a parancsnokhelyettesi beosztást még tiszthelyettesek látták el, a megfelelő felkészültség és gyakorlat hiányában.

A bekövetkezett különlegesebb események

Az 1950-es évben olyan sok, különböző típusú súlyos esemény történt, hogy nehéz egy áttekintő válogatást készíteni. A napi jelentések alkalmanként csak néhány sorban említik, hozzátevé, folyik a parancsnoki kivizsgálás. Annak eredményei viszont nem kerültek be ezekbe a dokumentumokba.

Néha az elolvasás után az embernek van egy érzése, valami hiányzik a leírtakból, a dolog nem „kerek”, az igazság valahol máshol kell, hogy legyen. Esetleg a bizottság a későbbiekben meg is állapította azt. A négyszintű (őrs – század – zászlóalj – országos parancsnokság) vezetési tagozódásban mindig jelentkezhettek ellenérdekeltségek, okok az információk visszatartására.

Az őrs és a század biztosan nem törekedett minden esetben a büntetlen határsértések lejelentésére, és „ráírták” a keletkezett nyomokat egy vaddisznóra, amennyiben arra lehetőség nyílt. Az eljárás nem volt rizikómentes, az őrsparancsnok gyorsan a katonai bíróság elé kerülhetett, amennyiben erre fény derült. Egy idevonatkozó bejegyzés szerint: Czárt János áv. őrmestert, Ivándárda őrs őrsparancsnok helyettest 1949. október 20-án a „Bp-i Katonai Törvényszék jelentéstétel elmulasztásának vétsége miatt 5 havi fogházra, mint főbüntetésre, ezen felül az előléptetésből 2 év tartamára való kizárásra, mint mellékbüntetésre ítélte.”¹⁴ (A nevezett személy még igen „olcsón” megúszta az eljárást: az elkövetés és az ítélet meghozatala még 1949-ben történt az 50-es év szigorításai előtt történt.)

Válogatás a bekövetkezett eseményekből¹⁵

- ❖ 1. 12. A Tőzeggyár őrs két járőre elfogott 4 főt, a kíséző embercsempészekkel tűzharc alakult ki. Azok egy Manlicher puskával és egy pisztollyal voltak felfegyverkezve, a két embercsempész és egy fő kijutottak Ausztriába. Az elfogott személyeknél 29 000 forintot és 200 gramm aranyat találtak. Egy gumicsónakot és egy

14 MNL HOP XIX-B-10 1950. év 35. sz. doboz, I/3. tárgykör 13. folyószám, Napi jelentés 1950. január 16.

15 A dátumok a napi jelentés dátumával azonosak, előfordulhat, hogy az esemény a megelőző éjszakán történt. A határőrség a későbbiekben áttált az úgynevezett „határőrizeti napra”: 17.00 órától másnap 17.00 óráig rögzítették az elszámolásokat, szolgálásokat. Ilyenkor például 13/14-es határőrizeti napként szerepelt az adott 24 óra.

- gépkocsit lefoglaltak. A nyomozó szervek utólag még egy ügyvédet és egy fuvarozót állítottak elő. (Ebben az évben még tipikusnak mondható a fegyveres embercsempész felfogadása, vagy másik megoldásként a műszaki zár külső oldaláról biztosították fegyveresen az áthaladást. A későbbiekben a járőrrendszer megerősítését követően veszélyessége miatt megszűnt ez az elkövetési módszer.)
- ❖ 5. 13. Fegyveres cselekmény történt a csornai zászlóalj Magyarfalva őrsén. A járőr 12-én 22.30-kor kifelé szökő, valószínűleg családot (férfi, nő pólyás gyerekekkel és egy 6–8 év közötti kisgyerek) észlelt. Osztrák oldalról, vagy közvetlenül a műszaki zártól két fő tűzzel fedezte mozgásukat egy 35M (mintájú) magyar puskával és egy német géppisztollyal. Rálóttek a járőrre. A tűzharc alatt a család kijutott a műszaki záron vágott résen keresztül. A töltényhüvelyeket a helyszínen megtalálták. Szabályos tűzharc alakult ki melybe még egy járőr beavatkozott. Egy fő, Marinkó Zoltán határőr könnyebben megsebesült. (Az ilyen típusú embercsempészetnél gyakran előre átjárót nyitottak a műszaki záron, néha felszedték az aknákat vagy átvágták a botlódrótot, deszkát fektettek az aknamezőre. Viszont a menekülőknél pontosan ki kellett jutniuk a helyszínre a mélységből, ami idegenek esetén már egy felvezető embercsempészt is feltételez.)
 - ❖ 5. 17. Fegyveres cselekmény történt a csornai zászlóalj Magyarfalva őrsén, tehát ugyanott ahol az előző esetben, négy nappal később. A járőrre, aki a kifelé irányuló mozgást észlelte, a műszaki zár mellett két lövést adtak le, ő géppisztollyal tüzelt, sérülés nem történt. A személyek kijutottak Ausztriába. A kivizsgálás szerint, melyet megkönnyítettek a helyszínen elszóródott csomagok és levelek, egy asszonyért a férje küldött valakit, hogy kivigye és ez a kísérő használt fegyvert.
 - ❖ 5. 22. A csornai zászlóalj, Brennbergbánya őrsén ismeretlenek rálóttek a járőrre, az viszonzta a tüzet. Egy darab német géppisztoly maradt a helyszínen, az elkövetők ketten voltak, elmenekültek az erdőbe. Reggel a terep átfésülésekor (200 fővel) találtak még egy géppisztolyt és egy Walter pisztolyt. Sopronbánfalván nyomozást követően két főt őrizetbe vettek fegyveres embercsempészek segítségével, a 24-ei jelentés szerint ezt követően még hat főt Sopronból és Sopronbánfalváról embercsempészekkel való közreműködésért. A hagyományos módszer szerint a személyeket lehozták Budapestről Bánfalvára és ott a fegyveres embercsempészeknek átadták. Összesen 25 végrehajtott esetet ismertek el.
 - ❖ 7. 19. Fegyverhasználat történt a csornai zászlóalj Nagycenk őrsén. Horváth Imre katona határsértési kísérlet közben a járőr felszólítására nem állt meg. Pisztolyával Várkonyi István határőrt combján megsebesítette, agyonlőtték.
 - ❖ 7. 21. A balassagyarmati zászlóalj Tésa őrsön, kétfős járőrt csehszlovák oldalról géppisztollyal megtámadták. A hüvelyeket később megtalálták. Nyikos Sándor határőr Balassagyarmaton a kórházban meghalt és Sipka József határőr életveszélyes sérülést szenvedett. A 24-ei jelentés szerint szintén elhunyt. Az őrsparancsnok, Lázár István államvédelmi főtörzsőrmester a közelben volt, észlelte a lövéseket, de nem nyújtott segítséget. Őrizetbe vették.
 - ❖ 8. 01. A kőszegi zászlóalj Pornóapáti őrsén igazoltatás közben az igazoltatott személy pisztollyal a járőr mindkét tagját megsebesítette majd elmenekült. Hajdu Béla áv. szakaszvezető, Kiss Albert áv. határőr életveszélyesen megsérültek.

A jelentés gépelt szövegéhez később ceruzával beírták: „1950. nov. 16-án az Und-i őr területén a jőr. agyonlőtték. (Bálint Mihály 29 éves volt ludovikás tiszt).”

- ❖ 11. 16. Az előző bejegyzéssel függ össze a következő fegyverhasználat. A kőszegi zászlóalj Und őrén 16-án 03.15-kor a járőrre rálőtt egy határsértő, akit a járőr agyonlőtt. Összesen két határsértő volt. A jelentés tartalmazza: „... az eddigi megállapítás szerint Bálint Mihály azonos azzal a határsértővel, aki 1950. aug. hó 1-én a Pornóapáti őr területén két járőrt tűzharc közben megsebesített.” A másik személy a lábán sérült meg, a járőrparancsnok, Nyitrai József áv. hór. a jobb alsó karján, nem súlyosan.
- ❖ 10. 09. Fegyverhasználat történt a kőszegi zászlóalj Kisnarda őrén. A járőrparancsnok tenyerét egy személy pisztollyal átlötte, az illetőt a járőrtárs négy lövéssel megölte. Az elkövető Ramelszki Nikoláj a szombathelyi szovjet parancsnokságról szökött meg és körözték. Az eseményt a szovjetekkel közös kivizsgálás zárta.

Az úgynevezett csapaton belüli események sem mutatnak kedvezőbb helyzetet:

- ❖ 1. 09. Tabajdi István határvasdász honvéd (a jelentés még a régi megnevezést alkalmazza) lelőtte a körmendi századparancsnokot, Dabóczy Jenő főhadnagyot annak irodájában január 7-én 17.30-kor. A határőr az Alsószőlőnk őr állományaiba tartozott. Önkényes eltávozás miatt a tiszt letartóztatta. Zsebéből kirakodás közben pisztolyt vett elő és a tisztet agyonlőtte. Letartóztatták.
- ❖ 3. 28. Március 27-én a kőszegi zászlóalj Bozsok őrön Szántai István áv. törzsőrmester őrparancsnokot, aki ellenőrző szolgálatban volt, az ellenőrzött járőr, Gyurosics János áv. hór. járőrparancsnok agyonlőtte, a parancsnoka pisztolyát magához vette és a saját géppisztolyával együtt Ausztriába szökött. Az ügy meglehetősen zavaros, több okmányban is szerepel, ellentmondó következtetésekkel. Az egyik változat szerint az őrparancsnok szabálytalanul, határsértő mozgását imitálva közelítette meg az ellenőrzött járőrt és ez vezetett a fegyverhasználatához.
- ❖ 8. 05. A pécsi zászlóalj Izabellaföld őrén Czanik Károly áv. szakaszvezető 5-én 01.30-kor féltékenységből agyonlőtte Varga János áv. határőrt és megsebesítette a combján a Vargával lévő Lukács Máriát. Kerékpárral a határ irányába menekült. Razziát vezettek be az elfogására. 6-án este fegyverhasználatlalt elfogták.
- ❖ 8. 21. Az orosházi zászlóalj Dombegyháza őrön Rajcsányi Sándor áv. határőr két másik határőrre is rálőtt és szökést kísérelt meg. Elfogásakor az egyik járőrparancsnokot hasba lőtte, őt is súlyosan megsebesítették. Meghalt az augusztus 23-ai jelentés szerint.

Végül megemlítek néhány történést melynek mibenlétéről, okairól hosszasan lehetne gondolkodni:

- ❖ 2. 22. Három határőr a kiskunhalasi zászlóalj Hercegszántó őrön elengedett egy jugoszláv katonatisztet, aki a Hercegszántón lakó anyját jött titokban meglátogatni. Érdekes lenne tudni, mik lettek az eset személyi következményei.
- ❖ 7. 21. A Bácsszentgyörgy őr járőre jelentette, szolgálatban találkozott 21-én 11.00-kor Kiss Mihály volt határőrrel, aki július 10-én szökött ki a Gara őrsről és most jugoszláv katonai egyenruhában fegyverrel teljesített szolgálatot. Vele volt egy másik magyar katonaszökevény szintén jugoszláv egyenruhában. Kiss szólította

meg a magyar járőrt és dicsérte a saját helyzetét. A július 10-ei parancsnoksági napi jelentés tartalmazza a kiszökését. 7. 22-én anyjának címzett levelet dobott át. Azt mindenesetre több adatból is tudjuk, a jugoszláv határőrség rendszeresen megmutatta az itteni katonáknak a kiszökött határőröket. Ez persze nem jelenti, hogy ténylegesen ott szolgáltak. A módszerrel kiszökésre kívántak másokat is ösztönözni. A szökés (hazaáruulás) nem volt veszélytelen. Esetenként jugoszláv katonák is átjöttek és ilyenkor mindkét fél hajlott a kölcsönös visszacserelésre. Ilyen történt 3. 20-án a Vízvár őrsnél. Jugoszláv járőr tagjai egymásra lőttek, majd az egyik katona géppisztollyal és két darab kézigránáttal átszökött magyar területre.¹⁶

- ❖ 9. 16-án magyar nemzetiségű jugoszláv határőr szökött át hozzánk. Az illető hosszúfalui lakos, aki 1949 óta teljesített sorkatonai szolgálatot a jugoszláv hadsereghez tartozó határőrségnél. Szülei Magyarországon laktak, hozzájuk kívánt csatlakozni. Az eset azért is meglepő, mert a magyar nemzetiségű katonákat határőrként az albán határra vitték. Lehetséges, hogy az érintettnek szlávos hangzású neve volt (a jelentés nevet nem tartalmaz) és ez megtévesztette a döntéshozókat, esetleg szükségük volt bizonyos számú magyarul beszélő katonára.¹⁷ A másik veszélyforrást a kiszököttek számára a jugoszláv felderítő szervek jelentették, akik gyakran ügynöki feladat ellátására visszakényszerítették a szerencsétleneket.

Osztrák viszonylatban a kiszökés azért is kockázatos, mert az 1955-ig Ausztriában tartózkodó szovjet katonaság/hatóság magyar részről történt értesítés esetén kutatást vezetett be a szökött személy után és feltalálását követően kiadták. 1950. 4. 26-ai napon a következő bejegyzés található a csapaton belüli események részénél: „Áv. hőr. halálra ítélt. A győr-i zlj. területén a Rajka-i révkapitányság állományába tartozó Kovács 110. József áv. hőr. őrv. f. hó 5-én rajparancsnokával együtt szolgálati pisztolyával átszökött Ausztriába. Nevezett a Szovjet Katonai hatóság elfogta és f. hó 13-án visszaadták. Kovács József-et a Budapest-i Katonai Törvényszék f. hó 21-én délelőtt 10 h-kor dr. Jávor Iván elnöklelte alatt megtartott statáriális tárgyaláson halálra ítélte. Nevezetten az ítéletet f. hó 21-én 13 h-kor végrehajtották.”¹⁸ Visszaadását követően összesen nyolc napig tartott, hogy ki-végezzék!

Az ebben az időszakban bekövetkezett határprovokációkat, határrend sértéseket publikációmban nem említem, külön irodalmuk van.¹⁹

Befejezés és következtetések

Az 1950-es év a határőrség életében az erőfeszítések, az átszervezések és a nehézségek éve lett. Kezdődött január elsején a honvédségi rendszerből történő kiemeléssel és az ÁVH-hoz kerüléssel. Új országos parancsnokságot hoztak létre, mely során a

16 MNL HOP XIX-B-10 1950. év 35. sz. doboz, I/3. tárgykör 15. folyószám. Napi jelentés 1950. március 20.

17 MNL HOP XIX-B-10 1950. év 37. sz. doboz, I/3 tárgykör 14. folyószám. Napi jelentés 1950. szeptember 16.

18 MNL HOP XIX-B-10 1950. év 36. sz. doboz I/3 tárgykör 20. folyószám. Napi jelentés 1950. április 20

19 Fórizs Sándor: Határprovokációk a magyar–jugoszláv államhatáron. Rendvédelem-történeti füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis), 23. évf. 31–34. sz. 2013. 47–54. p.

tisztai és tiszthelyettesi állomány körében minden szinten komoly, politikai jellegű tisztogatásokat hajtottak végre.

Az év folyamán parancsnokváltásra került sor, egy év alatt a harmadikra. Az ország politikai vezetése olyan döntéseket hozott, melyek rendkívül megnehezítették az állomány napi szakmai tevékenységét. Ezek közül kiemelkedik a műszaki zár létesítése aknamezővel és a Jugoszláviával korábban kiépített ígéretes kezdeti kapcsolatok lerombolása, valóságos hidegháború folytatása. Nyugati és déli viszonylatban a határőrizeti tevékenység a műszaki zár alkalmazása, kiszolgálása, karbantartása, a nyomsáv ellenőrzése körül forgott. Emberi tragédiák sora keletkezett mind a határőrök mind a határsértők körében.

A tisztai állomány létszámának „felbruttósítása” nem hozta meg a vezetés minőségi változását. A sorkatonaság létszámát szintén növelték, de a kiképzettsége rengeteg sebből vérzett. A szovjet tanácsadók már a zászlóaljknál is tevékenykedtek. Lehet, szakmailag jól ismerték a határőrizet kérdéskörét, de a legsúlyosabb gondok nem szakmai jellegűek voltak.

A tisztok, tiszthelyettesek, sorkatonák többsége, mint általában mindig, igyekezett teljesíteni a politika által tőlük elvártakat. Az alapprobléma ott volt, hogy az ország vezetése túl sokat kívánt. Nem volt lehetőség az adott viszonyok, eszközök mellett az államhatár hézagmentes lezárására. Ráadásul nem is volt értelme ilyen törekvésnek, melyet talán a rendszerben szolgálók közül sokan éreztek is.²⁰

A napi ügyeletes tisztai jelentések élesen rávilágítanak ezekre a problémás kérdésekre. Nem volt senki a vezetésben, aki figyelmesen elolvasta volna az anyagokat és megfogalmazta volna a kételyeit. Esetleg nem is merték ezt megtenni, bár látták a körülményeket. A belső kritikai jellegű észrevételeket bizonyosan az is visszafogta, lehetetlenné tette, hogy a határőrség első parancsnokát, Pálffy György tábornokot és törzsfőnökét, a szervezet második számú vezetőjét, Németh Dezső ezredest koholt vádak alapján még 1949-ben kivégezték.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Deák József: A Belügyi Szemle közpolitikai, rendészetelméleti és szerkezeti fejlődése a rendszerváltásig. Hadtudományi Szemle, 10. évfolyam. 2. szám. 341. p.
- Fórizs Sándor: A határőrség első fél éve belügyi alárendeltségben. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények. XIX. évfolyam. HU ISBN 978-615-00-0454-9. 2017. 233–242.p.
- Fórizs Sándor: A határőrség megalakulása, valamint tevékenysége az első években (1945–1950). Magyar Rendészet XV. évfolyam, 2015/6. szám, ISSN 1586-2895, 89–102. p.
- Fórizs Sándor: A határőrség megszervezése és működése, 1945–1956. In: Őrzők, vigyázatok a határral! Határvédelem, határőrizet, határadások a középkortól napjainkig. Szerk: Pósnán László – Veszprémy László – Boda József – Isaszegi János. Zrínyi Kiadó. Bp. ISBN 978 963 327 560 3, 2017. 555–608. p.
- Fórizs Sándor: Határprovokációk a magyar–jugoszláv államhatáron. Rendvédelem-történeti füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis), 23. évf. 31–34. sz. 2013. 47–54. p.

20 Deák József: A Belügyi Szemle közpolitikai, rendészetelméleti és szerkezeti fejlődése a rendszerváltásig. Hadtudományi Szemle 10. évfolyam. 2. szám. 341. p.

- MNL HOP XIX-B-10 1950. év 35. sz. doboz, I/3. tárgykör 1. folyószám. Havi összesítés.
- MNL HOP XIX-B-10 1950. év 35. sz. doboz, I/3. tárgykör 13. folyószám. Napi jelentés 1950. január 16.
- MNL HOP XIX-B-10 1950. év 35. sz. doboz, I/3. tárgykör 15. folyószám. Napi jelentés 1950. március 20.
- MNL HOP XIX-B-10 1950. év 36. sz. doboz I/3 tárgykör 20. folyószám. Napi jelentés 1950. április 20.
- MNL HOP XIX-B-10 1950. év 37. sz. doboz I/3 tárgykör szept. 01. folyószám 1. Napi jelentés 1950. szeptember 01.
- MNL HOP XIX-B-10 1950. év 37. sz. doboz, I/3 tárgykör 14. folyószám. Napi jelentés 1950. szeptember 16.
- MNL HOP XIX-B-10 1950. év 39. sz. doboz I/5 tárgykör 3. folyószám. Jelentés, 1950. 12.12.
„Tárgy: Évi beszámoló a Határőrség és Belső Karhatalom 1950. évben végzett munkájáról.”
- MNL HOP XIX-B-10 1950. év 39. sz. doboz I/5 tárgykör 5. folyószám.
- MNL HOP XIX-B-10 39. sz. doboz I/5 tárgykör 7. folyószám. „Hadműveleti értekezlet jegyzőkönyv”.
- MNL HOP XIX-B-10 40. sz. doboz III/1 tárgykör 1. folyószám. Határozat.
„Tárgy: Szilvási Sándor volt áv. hőr. elleni ügy.”
- Ritecz György: Gondolatok a konferencia kapcsán, avagy megoldás-e a kerítés (kerítés-e a megoldás)?
Határrendészeti Tanulmányok 2016/2. 52–58. p.
- Sallai János: Egy idejét múlt korszak lenyomata: a vasfüggöny története. Fixl Renáta (szerk.) Budapest, Hanns Seidel Alapítvány, 2012. 326 p.